

KOLUMNI

Sirpa Kähkönen

Mihin sanaton velvoittaa?

Kiinnostuin historian ja menneisyyden käsitteiden pohtimisesta, kun luin nuoren ja lahjakkaan kirjoittajan opinnäytettä.

Mikrohistoriallisia aiheita työssään käsitellyt kirjoittaja mietti tekstinsä reflektiivisessä osuudessa, onko hänellä ylipäättään oikeutta ”kajota menneeseen”, ja nimenomaan kerran eläneiden yksilöiden elämänvaiheisiin oman kirjoittamisen ja tutkimisen kohteina. Reaktioni kysymykseen oli välitön, vahva ja tunnepitoinen. ”Mitä ihmettä! Tietenkin on!” ajattelin.

Ensireaktiota seurasi pitkä, osin tunnepitoinenkin mietiskelyvaihe. Aivan aluksi halusin erotella käsitteet ”historia” ja ”menneisyys”. Historia on konstruktio menneisyydestä, lähteisiin perustuva valikoiva esitys, joka usein asettuu kertomuksen muotoon. Historian kirjoittaminen edellyttää sitä, että jollain tavoin hyväksymme ainakin menneisyyden ja nykyhetken käsitteet, ehkä myös tulevaisuuden. Nykyhetken ja tulevaisuuteen retorisesti viittaava historia-aiheinen teksti on usein poliittisesti tai eettisesti motivoitu: ”ymmärtääksemme nykyhetkeä / voidaksemme vaikuttaa tulevaisuuteen meidän on tunnettava historia”.

Tunnepitoinen reaktioni kysymykseen menneisyyden tutkimisen oikeutuksesta perustuu luultavasti juuri pinnanalaisiin, osin tiedostamattomiin eettisiin motiiveihini. Olen tottunut näkemään oman mikrohistoriallisesti virittyneen tutkimukseni ja sen pohjalle rakentuvan kaunokirjallisen työni ymmärryksen lisääjänä ja olen määritellyt tehtäväkseni niiden kertomusten esille tuomisen, joille ei ole annettu aikanaan oikeutusta eikä lupaa tulla kuuluville.

Nuoren kirjoittajan itsereflektiivinen kysymys oikeutuksesta osui minussa kohtaan, jossa tunnistin katkeruutta sorrosta ja vaikeudesta. Olen kokenut oman tehtäväni sisällissodan, 1930-luvun poliittisen polarisaation ja Stalinin vainojen aiheiden parissa merkitykselliseksi. Nämä aiheet olen kokenut edellisten sukupolvien velvoitukseksi ja vaatimukseksi, elämäntehtäväksi. Aiheet on periyetty kertomalla, tai ”kuiskailemalla”, kuten olen kuvannut ristiriitaisten, vaikeiden aiheiden välittymistä sukupolvelta toiselle. Asioista on ollut pakottavaa kertoa, mutta kertominen on koettu vaikeaksi ja vaaralliseksi, koska niiden vuoksi on aikoinaan kärsitty väkivaltaa, vainoa, tuomioita ja yhteisöstä pois sulkemista. Yhden totuuden hallitseva rooli on synnyttänyt raivoisaa kertomisen pakkoa niiden parissa, jotka eivät ole jakaneet virallista kertomusta menneestä.

Mutta menneisyyteen liittyviä aiheita ei periytetä pelkästään sanoin. Vaikeimmat asiat periytyvät hiljaisuudessa, sanattomuudessa. On asioita joista ei voida puhua mutta jotka ovat kaiken aikaa läsnä ihmisten reaktioissa ja kanssakäymisen muodoissa. Juuri edellä mainitsemani Stalinin vainot ovat tyypillisiä perheissä kannettuja, osin tai kokonaan sanattomia kärsimyskertomuksia, joihin liittyy pettymystä, järkytystä, häpeää ja surua joita ei ole ollut helppoa jakaa lähipiiriin eikä ympäröivän yhteiskunnan kanssa.

Kärsimys periytyy myös sanojen ulkopuolella. Kun havaitsee ihmisten surevan ja kärsivän intensiivisesti, ilman mahdollisuutta pukea tuskaansa sanoiksi, ottaa intuitiivisella tasolla haltuunsa kärsimyksen ja alkaa kantaa sitä. Menneisyys on meissä myös selittämättöminä mielen ja ruumiin kipuina. Kantajuus on raskas tehtävä erityisesti silloin, kun kannettavalle asialle ei ole lupa hakea minkäänlaista selitystä tai sitä ei ole mahdollista kyseenalaistaa. Sodista ja vainoista kärsineet lapset ovat usein kaikkein raskaimpien sanattomien taakkojen kantajia ja heidän lapsensa puolestaan usein niitä, jotka alkavat esittää kysymyksiä hiljaisuuksien sisällöstä.

Terapeuttisessa kulttuurissa kasvaneena olen ajatellut, että sanoiksi kääntymättömän sanallistaminen voi auttaa paitsi kärsimyksen perinyttä myös koko yhteiskuntaa lisäämällä ymmärrystä ihmisten kesken.

Tämä on yksi osasyistä tunteenomaiseen reaktioon kysymykseen menneisyyteen kajoamisen oikeutuksesta. Olen ajatellut että sanattomasti periytetty kärsimys on ihmiskunnan yhteisintä ainesta, sitä mikä tulee helpoimmin jaetuksi yli kaikkien keinotekoisesti piirrettyjen rajojen. Ja että ymmärryksen lisääminen on jalo motiivi.

Nämä kaikki perustat omalle työlleni jouduin punnitsemaan uudestaan nuoren polven edustajan kysymyksen vuoksi. ”Onko minulla oikeutta?” Käsitän yhä kirkkaammin, että tarina menneestä voi taipua myös vihan ja erottelun välineeksi; kärsimyskertomuksilla on aivan erityisen suuri, kiihottava voima. Menneisyyden muovaaminen historiaksi vaatii suurten eettisten työkalujen käyttöä.

Välilyhyteesiksi on muodostunut: on oikeus kajota menneeseen. Mutta tuo oikeutensa on syytä kyseenalaistaa joka käänteessä, varsinkin silloin, kun tuntuu ettei tarvitsisi.